

Proffessor Qazənfər Paşayev haqlı olaraq qeyd edir: "Y. Qarayevin möhtəşəm əsərlərini oxuduqca elə təsəvvür yaranır ki, Tanrı onu seçilmişlərindən etmiş, ilahi vergi ilə şərəfləndirərək bu dünyaya ədəbiyyatşünaslıq elmimiz yolunda mühüm missiyaları yerinə yetirmək üçün göndərmişdi".

Təkcə bu qısa qeydlər ona dəlalət edir ki, Yaşar müəllim dərin zəka adamı və böyük vətəndaş amacını, arzularını ilə həmişə xalqın diqqət mərkəzində olmuşdur. Xüsusən də müasir ədəbiyyatşünaslıq elminin inkişafına, ədəbiyyatda vətənpərvərlik motivlərinin dərinləşməsinə mühüm təsir göstərmiş, yaradıcılığı və ictimai fəaliyyəti tez-tez diqqətə çəkilmiş və bu gün də çəkilməkdədir.

Y. Qarayevin son dövr yaradıcılığı Sovet sisteminin dağıldığı, Qarabağa təcavüz edildiyi, meydan hərəkətinin ziddiyyətləri, cəmiyyətdə kaosun, özbaşınalığın baş alıb getdiyi, mənəvi dəyərlərin tapdalandığı bir vaxta təsadüf edirdi. Milli tale və faciə sarsıntıları, Qarabağ stressi ictimai-mənəvi mühitdə total böhran doğurmuş, məmləkət dostla düşməni, vətəndaşla vətəndaşlığı, insanla insanlığı seçim-sınaq meydanına çevrilmişdi. Bu ağır günlərdə Yaşar Qarayev Qarabağ dardı ilə ömrünü-gününi kəsb-doğrayan vətəndaş-ziyalılarımızdan biri oldu, gecə-gündüz baş sındırıb Qarabağın "olum, ya ölüm" dilemmasını açmağa çalışdı, "tarixə belə bir itki ilə daxil olmağa, sabahkı nəsilləri, ekologiyamızı Qarabağsızlığa məhkum etməyə mənəvi haqqımız varmı?", "Şuşasız milli fauna və flora, Cıdır düzsisüz ekologiya, Qarabağsız milli, suveren Azərbaycan mümkün olan şeydirmi?" sualları üzərində düşünməyə başladı, erməni iddialarına tarix və bədii yaddaş, öz sözləri ilə desək, "hikmətdən, söz-dən təməl və daş qoyan, əzəli, ədəbi vahid məkan hissini şüurun stixiyasında, əsatirdə və bayatıda, nağılda və dastanda yaşadan, xalqın bütövlüyünü, soyunu, əslini, zatını inamda, düşüncədə, mənəviyyatda parçalanmadan qoruyan" ağız ədəbiyyatı araşdırmaqları ilə cavab verdi. Bu vasitə ilə, eyni zamanda, qərəzli qüvvələrin milli birliyimizi parım-parça etmək cəhdlərinin qarşısını almağa çalışdı. Biz bu ali məramı onun hələ 90-cı illərin əvvəllərində "Folklor elm mərkəzi" yaratmaq, "Azərbaycan folkloru antologiyası" çoxcildliyinə hazırlayıb araya-ərsəyə çıxarmaq təşəbbüsü və xidmətindən, dərin təfəkkür və vətəndaş yangısı ilə bir-birinin ardınca yazdığı "İki əsr və iki era ayrıcında", "Folklorumuzun tarixi", "Milli folklorun toplanması, tədqiqi və nəşri - milli iltihabın şərti və zəminidir", "Prototip - şəkildir, yaxud nəfəsdə zümzümə, tələffüzdə rəqs - Şəki şivəsi", "Göycəyə qayıdan yol folklorından keçir", "Bayatıdan - xoyratdan başlayan yollar və illər" kimi əsərlərindən görüb hiss edirik. Bu əsərlərdə Yaşar Qarayev bir tədqiqatçı, tənqidçi, alim kimi çıxış edərək ədəbiyyat və mənəviyyat tarixində milli skleroz nəticəsində bədii yaddaşın stressə uğradığı, tarixin, zamanın keşməkeşlərinə məruz qalan, unudulmuş məzəniyə düşərək olan cəhətləri, xüsusiyətləri, zaman kəsimlərini üzə çıxarmaqla və bu üzə çıxarmanın prinsiplərini, üsulunu, metodologiyasını hazırlamaqla yanaşı, cəmiyyətdə baş verən hadisə və proseslərə münasibətini bir ictimai xadim, alovlu publisist kimi də açıqlayır.

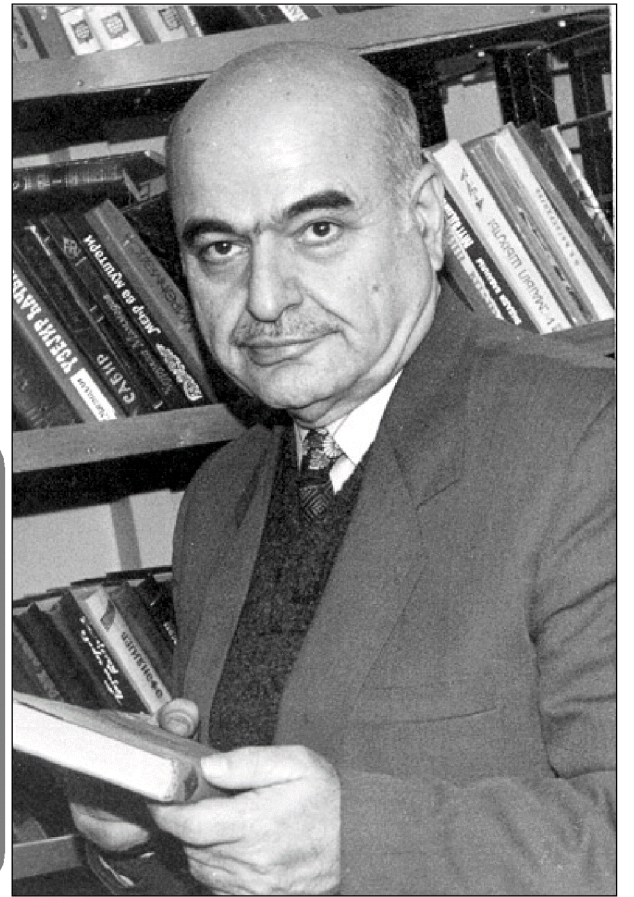
Y. Qarayevin ədəbi-estetik metodologiyasına görə əsl həqiqət ruhi-mənəvi varislikdə, bu varisliyin təməl prinsiplərinin, daşıyıcı amillərinin saflığında, dözümlülüyündə, özünümühafizə qüdrətindədir. O, Şəki folklorundan bəhs edərək minilliklər boyu kristalsayağı cilalanmış komponentin çox mühüm incəliklərini xatırladır və haqlı olaraq belə yazır: "Yaddaşın da ömrü mahınının ömrünə bənzəyir: mahını da, mətn də, heca da yox olur, söz də sətirdən düşür,

Yaşar Qarayevin Qarabağ düşüncələri

amma səs, melodiya hərfisiz də yaşaya, notsuz da diri qala bilir. Yalnız avaz (musiqi, leytmotiv) öləndə (söz öləndə yox) mahını ölür. Kitaba, yazıya, hərfə qədərki yaddaş da (kağızsız hafizəni) dünyada yalnız avaz əvəz edir, ayrı heç nə".

Y. Qarayev folklor nümunələrinin insan-torpaq bağlılığı və taleləri haqqında əvəzsiz və obyektiv məlumat verdiyini vurğulayırdı: "Nyu-Yorkda azadlığa, Tbilisidə ana dilinə abidə var. Dinə, peyğəmbərə, İsayə ən böyük heykəli Lissabonda qoyub-

yaralı, əzabkeş Azərbaycanda az qala hər nəslin taleyinə bir dağılmış, yamış Şuşa düşüb, bir viran olmuş Qarabağ daxil olub və tarix də bizim üçün zaman öz mehərinə burda - Cıdır düzündə çıxanda dayanıb. Hər dəfə də xəyanətin, cinayətin izi eyni ünvana aparıb çıxarıb: ekspansionist daşnak və vulqar - şovinist imperiya mənafeyinin şəriklik və orta-qı-

Onunla sonuncu dəfə Novxanı bağlarından birində görüşdük. Gü-nəşli bir yaz səhəri idi. Yarpaqların tumurcuqlayan, çiçəklərin çirtla-yan vaxtıydı. Həyatın təzələnməsi, təbiətin bəzənməsi ruha qanad ve-rirdi... O isə, dostlarından fərqli olaraq bir kənarda oturub dalğın və məhzun baxışlarını məchul bir nöqtəyə zilləmişdi. Həmişəki kimi çöhrəsində müdriklik, məsumluq və mülayimlik ifadələri qovuşmuşdu, göz-lərinin dərinliyindən qara-bozumtul bir təlatüm boylanırdı. Sonralar xatirəmdən gətməyən bu hal-halətin nə demək olduğunu yaz otub, yay keçib payıza üz tutunca anladım: son mənzilə yola saldığımız Yaşar müəllim o zaman bu gününü görə-görə bir ucu gəlmiş, bir ucu ölümlü dünya haqqında düşünmüş və heç şübhəsiz ki, Elsinyor ovqatlı dostumuzu düşündürən suallardan biri belə imiş: vətən, millət yolun-da xidmət üçün bir ömür bəs elədimi? Eləsəydi, Qarabağ dərdinə müb-təla olardıqmı?

lar. Mədəniyyətə - poeziyaya, musiqiyə, muğama heykəli isə biz qoymalıyıq. Özü də mütləq Şuşada! Çünki "külli Qarabağın abı-həyat" ən çox məhz Şuşada həmişə bayatıdan, həmişə musiqidən və poeziyadan ibarət olub. Əsatir, folklor, dil, etnos adət-ənənə, bədii təfəkkür və milli özəlliklə məkan, ərazi, torpaq və təbiət arasında qaynaq və qovuşaq çox az bölgələrdə burada olduğu qədərdir" - deyir.

*Əziziyəm Qarabağ
Şəki, Şirvan, Qarabağ,
Aləm cənnətə dönsə,
Yaddan çıxmaz Qarabağ*

- bayatı nümunəsini təhlil edərək qeyd edir ki, buradakı bütövlük həsrəti, qəriblik təşəbbüsü Şəkiddən başlayır, Şirvandan keçir, Qarabağda ünvanına çatır. Onun Vətən sevgisi himnəyə çevrilmiş bu dörd misralıq bayatını "həsrət şedevri" adlandırması sadəcə dəyərli estetik qiymətdən xəbər vermir, həm də çağdaş milli mentalitetin vətənpərvərlik hissələrini əhatə etmiş olur: "Həsrət şedevri olan bu bayatıda rədifin "Qarabağ" üstündə təkrarı da təbiidir: çox dəfə, çox parça ayrılıb vətənin (canın) cismindən, vücudundan, çox yerə bölünüb torpağın bağrının başı, amma etnik çevrədən milli mehərdən yayılan ağrının, həsrətin qibləsi həmişə Qarabağ olub. Burada da bədii zərbə düz üç dəfə sakral etnik nişangaha - eyni hədəfin eyni bir Qarabağ mehərinə dəyir".

Y. Qarayev, həmçinin təzə "qonşu"nun köhnə mərəzi - xəyanətkarcasına arxadan zərbə endirmək xüsusiyəti haqqında söz açarkən o xəyanətin Qarabağ folklor yaradıcılığında öz layiqli yerini tapıb, qiymətini aldığını qeyd edir.

Qeyd etməliyik ki, Y. Qarayev ədəbiyyatda Qarabağ mövzusunun təşəkkül tarixinin çox uzaq keçmişə təsadüf etdiyini, şifahi və yazılı nümunələrdə bu qədim diyarın bir tərəfdən təbii zənginliyinə, hüsn-cəmal gözəlliyinə görə cənnət-məkan, digər tərəfdən, fəthlik iddialarının, yadelli nəfəsinin, dini və siyasi mübarizələrin qurbanı kimi başı ağrılı, qəlbi dağılı məkan, mahal obrazı kimi səciyyələndirildiyini çox gözəl bildirdi və onun zəngin biliyi, fəlsəfi təfəkkürü problemin əsl mahiyyətini açmağa imkan verirdi. "Son dramatik iki yüz əlli ildə

liq təşkil etdiyi tarixi-strateji məxrəcə!" Qeyd edirdi ki, Qarabağ mövzusu yalnız siyasi mövzu deyil və əslində ümumiyyətlə siyasi mövzu deyil - Qarabağ tarixən Azərbaycanın qədim diyarlarından olmuş və bu gün də siyasi-hüquqi əsas və normalara görə ayrılmaz tərkib hissələrindən biri olaraq qalmaqdadır. Bunu yaxşıca dərk edən cılız erməni şovinist siyasəti və bu siyasətin maraqlı havadarları Qarabağ məsələsini cəfəng iddialar və hər-b-zor müstəvisində həll edib bitirməyə çalışırlar.

Y. Qarayev Qarabağ faciəsinin nəinki xarici kök və səbəblərini, eləcə də daxili qnesioloji səbəblərini açıb üzə çıxarırdı. "Milli qeyrət", "ittihad", hümmət, birlik və həmrəylik şüurunun kasıblığı - məgər bu deyil günümüzün problemi? Var-dövlət yox, məhz "şüur kasıblığı" səbəb oldu ki, suverenlik, müstəqillik hərəkəti vəzifə, rəyasət, hakimiyyət uğrunda fərdi dava, savaş və "hərəkət" səviyyəsinə ensin. Orduda da, iqtidarda da, müxalifətdə də elələri tapıldı ki, "hakimiyyət cəbhəsini" və mənafeyini həтта Qarabağ cəbhəsinə və mənafeyinə tərcih etsin və ondan üstün tutsunlar..."

Yaşar müəllim: «Harda olursa-olsun, həqiqi meyar mənəvi başlanğıca söykənir və hər cür kamillik əxlaqi kamillikdən başlayır» - deməklə və Azərbaycan folklor at-lasını mənəviyyat xəritəmiz adlandırıb, xəritəmizin yalnız folklorla dəyişmədiyini vurğulamaqla Qarabağ münasibətdə əxlaqi-mənəvi problemi önə çəkir, əsassız iddialarla qana, ölmə sürükləyən erməni şovinist və separatçıları ilə mübarizəni ibtidai empirik qarşıdurmadan intellektual müstəvi üzərinə keçirməyi təklif edir, milli-mənəvi birliyimizə qarşı qəsd siyasətinin məkrli şifarişçilərini və satqın nöqərlərini ifşa edirdi. O, milli torpağa və soykökə bağlılığa münasibətini belə ifadə edirdi: "Dünyada heç nə əcdadın uyuduğu məzar qədər, bir də əcdad məzarını bətinə bəsləyən torpaq qədər müqəddəs olmur".

Diqqət yetirsək, vətəndaş-alimin Azərbaycan xalqının və onun tarixi torpaqlarının taleyi ilə bağlı hiss və düşüncələrinin get-gedə dərinləşdiyini və gərginləşdiyini görürük. Çünki Qarabağın işğaldan azad edilməsi prosesi uzandıqca, o da anlayırdı ki, başı olmanın müsibətlər çəksə də, Qarabağ heç vaxt, heç bir zaman indiki qədər çı-

xılmaz vəziyyətə düşməmişdir. İlk dəfədir ki, ana Vətən bu qədər uzun müddətə can, ürək ağrısı çəkməkdədir. Yaşar müəllim bu durum və aqibəti belə qiymətləndirir: "...ümumbəşəri əxlaqda xəyanət baş verib və dünya Şuşada mehərdən çıxıb - "Qarabağ vəqəəsi" deyilən ən yeni, müasir dramın əxlaqi mənası bizim üçün, bax, budur!..." "Elə ona görə də Şuşasız azadlıq və ədalət mənim üçün tam deyil. Əksinə, məhz Şuşanın olmadığı dünya mənim üçün "məhbəs, Şuşa isə onun ən zülmət guşəsidir" - vaxtilə Hamletə hakim kəsilən Elsinyor ovqatı bu gün bizdən hər birimizin Şuşa ovqatına çevrilib".

"Elsinyor ovqatlı" vətəndaş-alim ümid-siz də deyildi və onun ümidi təbii ki, torpaqdan yarımağa çalışanların yox, torpağa yaramaq əqidəsi ilə fədakarlığa hazır olanların gücündən boy verirdi. Belə bir inam və ovqatla da Qarabağla bağlı dəyərlərin təkcə bizim milli tarixin və milli təbiətin yox, müasir mənəvi ekologiyamızın da yaddaş, dəyər və sərvət genofondu olduğunu diqqətə çəkir, "Estetik, mədəni, mənəvi-ideoloji fəaliyyətin elə bir sahəsi yoxdur ki, yaddaşın və mənəviyyatın Qarabağ soykökünə, mənə-bəyinə həsrəti və ehtiyacı hər an, hər məqamda hiss etməsin" - fakt və həqiqətini bəyan edirdi. «Qarabağın saf, fitri təbiətinə, şikəstə və bayatı əxlaqına öz səlahiyyəti, qələmi və şəxsiyyəti ilə sadıq qalanlar, hər cür şəxsi, qövmi, sinfi «mən»çi haram və ayrılardan unca duralar, yalnız onlar, Qarabağ öz etnik səlahiyyətini bərpa eləməkdə kömək edə bilərlər. Neçə ildir ki, zirvədən enən və səhrada sərgərdan gəzən Qarabağ şikəstəsi yalnız bu zaman yuvaya qayıdar..." - kimi sözləri ilə tarixin dərslərindən nəticə çıxarıb Vətən torpaqlarının azadlığı uğrunda mübarizəyə çağırırdı...

Elçin
Mehraliyev

